

מדע הסיפורת

מאחר שהאמנות היא מדע עם תוספת, מאחר שמדע כזה או אחר טמון בשורש כל אמנות,¹ נדמה כי אין כל פרדוקס בכך שמשתמשים בביטוי כמו "מדע הסיפורת". אפשר להבין אותו כמצביע על כך שיש לחתור לידיעה מקיפה ומדויקת של המציאויות, או להיות ניהן בידיעה כזו באופן אינטואיטיבי, במידת מה, לפני שאפשר יהיה להפיק כל דבר שהוא הראוי להיקרא ביצוע אמנותי סיפורי.

פרטיו המסוימים של מדע זה הם נקודות המוצא הכלליות של כמעט כל שאר המדעים. מאחר שחומריות של הסיפורת הם טבע האדם ונסיבותיו, את המדע שלה אפשר לכבד ולקרוא לו החוק המקובץ של הדברים כפי שהם באמת. שום עט יחיד אינו יכול לעסוק בנושא הזה באופן שלם. מדע הסיפורת מוכל באותו חיבור גדול, הלא הוא האנציקלופדיה של החיים. המונח "מדע", במובנו הנכון, אינו יכול לחול אלא על העניין היסודי הזה. אין לו כל חלק ונחלה במלאכת-בנייתו של סיפור, גם אם ספקולציות מן העת האחרונה העדיפו שימוש כזה. נוכל להניח בוודאות שמיד כאשר פותחים בשלב בניית הסיפור, אמנות – גבוהה או נמוכה – מתחילה להתקיים.

גם המסור שבחסידי הריאליזם, הטהור שבנטורליסטים, אינו יכול להימלט – כמוהו כאותה רכלנית קשישה וצמוקה אצל אש האח – מן

¹ יש לתת את הדעת לכך שהמילה Art כאן (מלטינית, ars) פירושה לא רק "אמנות", כפי שאנו מבינים את המונח הזה כיום, אלא גם כינוי כללי לכל מה שמלאכותי ומעשה-ידי-אדם, ולפיכך היא המונח ההופכי ל-Nature (טבע). זהו ההקשר שבו יש להבין את ההבחנה בין הנטורליזם (ומייצגו העיקרי, אמיל זולא) לבין ה-Art. בדומה לכך, המילה fiction (בריה), שתורגמה כאן בריירה כ"סיפורת", מקורה בפועל הלטיני שפירושו "לעצב, להעניק צורה, לייצר".

השימוש באמנות כשהוא עמל או מתענג על טוויית סיפור. כל עוד לא הפך למי שחוזר אוטומטית על כל הרשמים בלי יוצא מן הכלל, אי אפשר לקרוא לו מדעי באופן גמור, ואפילו לא יצרן של עקרונות מדעיים. אם, תוך שימוש בתבונתו, הוא בורר או משמיט, מתוך כוונה להיות אמיתי יותר מן האמת (מטרתה הראויה של האמנות) הריהו הופך באבחה אחת לאומן.²

מאחר שרבו החולקים על תיאוריה זו – התיאוריה של הצורך בהפעלת כושר-דָּדְלוֹס³ לבריירה ולמניפולציה מחוכמת – כדאי אולי לבחון את הטענה הנגדית. העובדה שמחבר-רומנים כמו מסייה זולא מסוגל לדגול בה, בחיבורו על ה-Roman Expérimental, חושפת כמדומה אטימות להפרכה המצויה ברומנים שלו עצמו, אטימות שאצל סופר צרפתי אין לה אח ורע. ייאמר לזכותו של אותו סופר – אשר כוחות טוויית-הסיפור שלו, שאותם הוא מפעיל לטובה ולרעה, נובעים אולי גם מכך שהוא אינו מבקר – שהוא מרכז את עמדתו, בדרכו, כאשר הוא מייעץ, ומסייג, כי הרומן צריך להישאר צמוד למציאות **כמיטב יכולתו**; הערה שאפשר לפרשה בגמישות אינסופית, ושהיתה בלי ספק מתקבלת בשמחה על דעתם של דיומא האב או של הגברת רדקליף. משתמעת ממנה בחירה בררנית; ואם אנו מתירים זאת הרי אנחנו מתירים הכול. אבל לאחוז בתיאוריה שאותה הוא זונח בפרקטיקה, או לדגול בחוקים אבל לעבוד על פי האינסטינקט – זו התנהלות שאינה מוגבלת למחברם של ז'רמינל וחטאו של האב מוֹרָה.

הסיבות להתנגד להכפפה כזו של מלאכת הסיפור לתהליכים מדעיים כבר הוצגו פעמים כה רבות תוך בחינת התיאוריות של הריאליסט, עד שאין צורך לחזור עליהן כאן. חוסר האפשרות לשחזר באופן שלם את הפנטזמגוריה של הניסיון (גם אם מודים ששחזור כזה רצוי) באמיתות אינסופית ואוטומית, ללא צללים, ללא רלוונטיות וללא דירוג על פי חשיבות, נמנה עם הסיבות הללו, ולא עם הפחותות בהן. דומה שמקורו של

² במקור technician, מן המילה היוונית "טֶכְנִיָה" (אמנות, מלאכה), שהיא המקבילה המדויקת של ars הלטיני, ובמקורה הבלשני קרובה-רחוקה של המילה fiction.
³ במקור Daedalian faculty. דֵיידְלוֹס היה אומן ואדריכל, הזכור במיוחד ככונה הלבירינת בכרתים וכממציא השיטה להימלט ממנו בעזרת כנפיים מלאכותיות. שם-התואר Daedalian משמש לציון מומחיות וכושר המצאה.

הכשל הוא בתפיסה המוצדקת כי באמצעות הידע המורחב שלנו על היקום ועל כוחותיו, ועל מקומו של האדם בתוכו, הסיפור, כדי להיות משכנע מבחינה אמנותית, חייב להתאים את עצמו לסיפור החדש – וכך גם יצירות אמנות בצורתן ובצבען – על מנת שאפשר יהיה להציג חזיונות נוספים בספרות שלהם. דבר אינו יכול לרצות אותנו לעד מלבד אשליה של האמת; וכשהאשליה הישנות מתחילות להיחשף בפנינו, צריך לספק קסם טבעי יותר.

היצירתיות במובנה המלא והקדמוני – בריאתו של דבר או של מצב מתוך שום-דבר שהיה קיים עד כה – מפסיקה, כמסתבר, להשביע את רצונו של עולם שכבר אינו מאמין בחורג-מגדר-הטבע: מפסיקה, לכל הפחות, להשביע את רצונם של קובעי הטעם ההולכים בראש המחנה; והדמיון היצירתי מְפַנָּה בהתאם לכך יותר ויותר מקום לריאליזם, כלומר, למלאכותיות אשר זוקקה מפירותיה של התצפית הצמודה ביותר.

זו המשמעות שניתן להסיקה מעבודתם של הריאליסטים, גם אם הם עצמם מגדירים את הריאליזם במונחים צרים יותר. ריאליזם הוא מילה לא מוצלחת, מילה רב-משמעית, שאומצה על ידי החברה הספרותית כמו קריאת-קרב של ציידים, ובכמה מקומות נחשבת כמילה נרדפת להֶעֱתֶקְנֹת,⁴ ובאחרים כמילה נרדפת לזימה, והביאה לכך ששתי קבוצות של מחברי-תיאורים ייכללו בהוקעה אחת.

מילה גרועה לא פחות היא זו המשמשת כדי לבטא את אחת ההשלכות של ההתפתחות הזו, והיא "ברוטאליות" – מונח שננקט תחילה על ידי מבקרים צרפתים ומאז פשה באסכולה האנגלית בדומה למונח הקודם. הוא מתאר באופן קולע את הרושם המידי של הדבר שאליה הוא מתכוון; אבל על צד החיסרון, הוא מגדיר חוסר-פניות כרגש, ותוכנית כגחמה. ללא ספק, הוא רחוק מאוד מלבטא אל-נכון את מטרותיהם ושיטותיהם של סופרים בעלי מצפון וכוונות טובות אשר, על אף

⁴ במקור copyism – כלומר, שאיפה ליצור העתק מדויק של המציאות באופן "נטול-פניות".

משוגותיהם, שגגותיהם והתיאוריות הרעועות שלהם, מנסים בכל זאת לספר את ה-*vérité vraie*.⁵

נחזור לרגע לתיאוריות של הריאליסטים המדעיים. כל מי שנוטה חיבה לרומן צריך וחייב להזדהות עם טעותם, גם אם בו-בזמן הוא מבחין בה היטב. הגם שאין בה אמת, היא מושתתת על אדנים מוצקים. לדגול בריאליזם כהֶעֱתֶקְנֹת גמורה, לכנות את העיסוק העצל בטוויית-סיפורים מדע – זהו מעופה ההיפרבולי של התלהבות ראויה להערצה, זוהי זעקתה המוגזמת של רתיעה כנה מפני הכוזב, המביאה לכך שמתקרבים אל האמת בתנופה גדולה – ואז עוברים אותה בקפיצה בלי לנחות עליה.

יכול להיות שאם רק נחכה, הדבר השלישי,⁶ הקרוב לשלמות, יציג את עצמו על פן-הכבוד הראוי לו. איך לשדל את הדבר השלישי הזה שיזדרז להתגלות בפנינו, מי חכם וידע? ודאי שלא המבקר האנגלי.

אבל כל זה כבר שייך לאמנות כתיבת-הרומנים, ומחוץ לתחומו של הנושא שעל הפרק. אם נחזור לשאלת ה"מדע"... אבל בעצם מה הטעם? עצם ההיקף החובק-כל שלו הופך את הניסיון להתעמק בו לחסר-תוחלת. מאחר שהוא יכולת-הגבה תצפיתית לכל דבר תחת השמש או מעליה שיש לו נגיעה לחיים האמיתיים, קל יותר לומר מה הוא איננו מאשר לסדר בקטגוריות את ה-*summa genera*⁷ שלו. אין הוא, לדוגמה, הקֶדְשֵׁת תשומת-לב עצומה לפרטים חיצוניים טפלים על חשבון התכונות החיוניות, ואף לא דייקנות בכל הנוגע לצד החיצוני של הקנקן וקהות-חושים ביחס לתוכנו. גברת אחת כלילת-מעלות התוודתה פעם באוזני המחבר כי אין היא מסוגלת להיות בחדר ולו לשתי דקות בלי להתוודע לכל רהיט ורהיט המצויים בו ולכל פרט בלבושם של הנוכחים, וכאשר היא יוצאת מן החדר היא זוכרת עדיין כל מה שהבחינה בו. הרי לכם מישהי אשר, אפשר להניח

⁵ צרפתית: אמת לאמיתה.

⁶ במקור *the third something* – תרגום המונח הלטיני *tertium quid* (במקור מתחום האלכימיה), המתאר חומר או עצם לא-ידוע הקשור לשני חומרים או עצמים ידועים, או מהווה שילוב ביניהם.

⁷ הסוגים העילאיים ביותר, הקטגוריות הכלליות ביותר.

כרגע, היתה יכולה למלא את מוחה – באופן בלתי מוגבל ובהתראה קצרצרה – בנתוניה המדעיים של הסיפורת; אישה אשר, בהנחה שיש לה ולו שמץ של כישרון אמנותי, הריהי סופרת מלידה. להסביר מדוע טביעת-עין כזו ביחס לשטחי איננה מעידה על רגישות לעולם הפנימי – זהו עניין פסיכולוגי החורג מתחומה של הרשימה הזו; אבל את העובדה שעיוורון לפרטי-פרטים חומריים נלווה לעיתים קרובות לתפיסה חדה של המאפיינים החמקמקים יותר של האנושיות, הניסיון מוכיח פעם אחר פעם.

ראייה המכוונת אל התכונות הדקיקות יותר של הקיום, אוזן הנוטה אל "הדם, נְעִימָת אָנוּשׁ נּוּגָה"⁸ – את אלה לא ניתן לרכוש באמצעות החוש החיצוני בלבד, ויתקרב ככל שיתקרב אל יכולותיו של הצילום. מה שאין העין והאוזן מסוגלות להבחין בו, מה שיכול להתפס רק באמצעות חוש המישוש הנפשי אשר נובע מתוך כושר-הערכה מזדהה של החיים על כל ביטוייהם – זהו כישרון ההופך את בעליו לצייר דייקן של הטבע האנושי יותר מאשר רבים אחרים, שכוחות ההתבוננות שלהם חזקים כפל-כפליים מאלה שלו, אך חסרים את ההזדהות הזו. לראות את התמונה השלמה כאשר היא גלויה לנו רק למחצה או לרביע, לקלוט מתוך כמה תיבות את הלחץ כולו, זהו הכושר האינטואיטיבי שמספק למי ששואף לספר סיפורים את היסודות המדעיים לעיסוקו. אולי אין הוא סופר את המנות במשתה או אומד במדויק את ערך האבנים היקרות בעטרת-ראשה של אישה; אבל מבעד לעֶשְׁנָן של אותן מנות, ומבעד לקרניים הזורחות מן האבנים הללו, הוא רואה את הכתובת על הקיר:

אנחנו חומר
ממנו עשויים החלומות,
וחיינו הקטנים מכותרים
בתרדמה.⁹

⁸ ויליאם וורדסוורת', שורות שנכתבו מספר מיילים מעל מזרז טינטון, עם שובנו לגדות נהר הרווי במהלך טיולנו, 13 ביולי, 1798. מאנגלית: תום בייקין-אוחיון.
⁹ ויליאם שייקספיר, הסופה, מערכה 4, תמונה 1. מאנגלית: דורי פרנס.

כיוון שכך, כפי שכבר נאמר, ניסיון להציג במפורט את מדע הסיפורת על פני דפים שמספרם סופי נידון לכישלון; כמוהו ככתיבת ספרייה שלמה של פילוסופיה אנושית, בלוויית הוראות כיצד להרגיש. פעם, בציבור גדול, שמע אחד המאזינים אישה בורה וקשת-יום אומרת על אישה אחרת, ענייה וטרופת-מבט, שאיבדה את בנה הקטן שנים קודם לכן: "אפשר לראות את רוח-הרפאים של הילד הזה בפניה אפילו עכשיו".

הדוברת היתה אישה אשר, אף על פי שמן הסתם לא ידעה קרוא וכתוב, ניחנה מלידה באמצעים האמיתיים של "מדע" הסיפורת: כוח התבוננות הניזון מן הלב החי. אילו השתלמה במיומנויות הטכניות, היתה יכולה ליצור השקפה משלה על מצבו בן-התמותה של האדם, והיתה עושה זאת היטב. וההרהור הזה מוביל להשערה כי יתכן שסופרים אמיתיים, כמו משוררים, נולדים ולא נעשים.

[תרומה לרב-שיח שהתקיים ב"ניו רוויו", אפריל 1891, עמ' 319-315]

(תרגם מאנגלית והעיר: אביעד שטיר)